

Drs. H.J.M. Meeuws is medewerker van Actioma, instituut voor activering, innovatie, onderzoek in 's-Hertogenbosch. Hij doet onderzoek naar vrijwilligerswerk in levensbeschouwelijk verbanden. Daarnaast is hij voorzitter van het Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad. Hij publiceert regelmatig over vrijwilligerswerk en over diaconie.

Zin in vrijwilligerswerk

Henk Meeuws

In mijn reflectie wil ik vanuit verschillende invalshoeken enkele 'zin'-dimensies van vrijwilligerswerk belichten tegen de achtergrond van mijn schets van vier toekomstscenario's van levensbeschouwelijk vrijwilligerswerk zoals gepresenteerd in het onderzoeksrapport *Levensbeschouwelijk vrijwilligerswerk: bezielend of zieltogend? Toekomst-scenario's voor levensbeschouwelijke verbanden* (Actioma, Den Bosch, 2002). De daarin neergelegde, min of meer theoretische inzichten probeer ik voor deze gelegenheid als het ware 'praktisch' te vullen aan de hand van de teksten van interviews die gehouden zijn bij gelegenheid van een symposium (maart 2003) van de Haagse Raad voor Levensbeschouwing en Religies over de diverse vrijwillige bijdragen die worden geleverd aan de samenleving door levensbeschouwelijke en religieuze stromingen. Met deze reflectie loop ik vooruit op de werkconferentie over vrijwilligerswerkbeleid in katholiek geïnspireerde maatschappelijke organisaties en in de diaconie van de kerk (december 2003). Deze werkconferentie, die op initiatief van het Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad, Actioma en en Socires zal worden gehouden, heeft als werktitel "Inzet – Inspiratie – Innovatie".

'Zin geven' en 'zin hebben' in vrijwilligerswerk

Levensbeschouwelijke en religieuze stromingen kunnen opgevat worden als 'zinstichtende gehelen', als instanties (bronnen, dragers, tradities) van 'zin-geving'. In leer en praktijk geven zij bepaalde antwoorden op de vraag: "Wat is de zin van ons bestaan? Waartoe zijn wij op aarde?". In en vanuit deze stromingen zetten mensen zich vrijwillig in voor anderen, voor de samenleving. Zo gezien vormen zij een uiterst belangrijke voedingsbodem en context, evenzovele collectieve / institutionele 'kaders' van 'zin' in vrijwilligerswerk: ze zijn er bron en bedding van, ze inspireren ertoe, ze reiken er een bepaalde betekenis en waardering van aan, geven er op een bepaalde manier gestalte aan. Ze geven zin aan / in vrijwilligerswerk.

Het woord 'zin' kan ook in verband gebracht worden met het begrip 'motivatie'. In dat verband kan 'zin' verstaan worden in de betekenis van 'trek': ik heb zin in vrijwilligerswerk, ik voel me ertoe aangetrokken, ik heb er trek in omdat... (en vervolgens kunnen dan allerlei concrete beweegredenen genoemd worden zoals zodadelijk zal blijken). Afgezien van wat collectieve / institutionele verbanden (o.a. levensbeschouwelijke en religieuze stromingen) aan 'zin' in vrijwilligerswerk geven, kunnen mensen er persoonlijk gewoon 'zin' in hebben.

Vier dimensies van 'zin' in vrijwilligerswerk

De twee betekenissen van 'zin' in vrijwilligerswerk die ik zojuist onderscheiden heb kunnen vervolgens elk nader uitgewerkt worden. Ik doe dat tegen de achtergrond van mijn schets van vier toekomstscenario's van levensbeschouwelijk vrijwilligerswerk zoals gepresenteerd in het onderzoeksrapport *Levensbeschouwelijk vrijwilligerswerk: bezielend of zieltogend? Toekomst-scenario's voor levensbeschouwelijke verbanden* (Actioma, Den Bosch, 2002). Vooraf moet ik opmerken, dat ik in mijn onderzoek en reflectie hoofdzakelijk put uit mijn ervaring met en kennis van de christelijke en humanistische stromingen in Nederland en het vrijwilligerswerk dat in en vanuit deze verbanden wordt verricht. Wat betreft het vrijwilligerswerk dat in Nederland wordt verricht in en vanuit de Islam, het hindoeïsme en andere religieuze stromingen word ik beperkt door het feit dat daarover in gangbaar onderzoek vrij weinig te vinden is.

Nog een opmerking terzijde: het blijkt dat vrijwilligerswerk in allochtone kring vaak begint in de vorm van onderlinge bijstand (in hedendaags jargon 'mantelzorg') en directe belangenbehartiging (gericht op bv. emancipatie en integratie van de eigen 'doelgroep' of op de bouw van een multifunctioneel centrum voor de eigen groep). Juist deze vormen van sociale inzet vallen echter niet onder de formele en (te) nauwe omschrijving van vrijwilligerswerk die door de politieke overheid en in wetenschappelijk kring gehanteerd wordt: "Vrijwilligerswerk is werk dat onverplicht en onbetaald in enig organisatorisch verband verricht wordt voor anderen en/of de samenleving".

Mede hieraan is mijns inziens te wijten dat naar vrijwilligerswerk in / vanuit kringen van allochtone Nederlanders tot op heden jammer genoeg relatief weinig onderzoek is gedaan.

Collectief zin geven aan vrijwilligerswerk: plicht en functie

Ik onderscheid twee collectieve / institutionele kaders die op een bepaalde manier 'zin' geven in / aan vrijwilligerswerk: levensbeschouwelijke en religieuze stromingen enerzijds, de seculiere samenleving (gerepresenteerd door de politieke overheid) anderzijds. In het eerste geval speelt in het denken en spreken het woord *plicht* een centrale rol; in het tweede geval overheerst de term *functie*.

Plicht

Godsdienstige en levensbeschouwelijke stromingen zeggen op een of andere manier dat het verrichten van vrijwilligerswerk 'zin' heeft, omdat de belangeloze inzet voor de medemens, naastenliefde, tot de kern van hun identiteit behoort, ja zelfs tot de kern van het menselijk bestaan. Wie zo'n stroming aanhangt wordt geacht te leven en te handelen overeenkomstig die kern, de daarbij behorende 'verantwoordelijkheid' te aanvaarden, zijn / haar 'plicht' te vervullen. Alle religies zeggen, dat je je naaste moet helpen. Christenen worden geacht te leven overeenkomstig het dubbelgebod: "Bemin God uit geheel je hart, met geheel je ziel en met al je krachten, en bemin je naaste als jezelf". Moslims zeggen: "Als moslim is het plicht te helpen; als moslim moet je je inzetten; in de Islam is liefdadigheid geboden". Hindoes zeggen: "Je moet niet tevreden zijn met je eigen welzijn; je moet ook meewerken aan het welzijn van je medemensen". Humanisten zeggen: "Als je echt mens wilt zijn mag je je niet tot je eigen belang beperken (egoïsme) maar moet je je blik ook op de ander richten (altruïsme)". Er valt natuurlijk nog véél meer over de zin van belangeloze inzet voor de naaste te zeggen vanuit de invalshoek van levensbeschouwelijke en religieuze stromingen. Maar ik licht er nu dit belangrijke punt uit: blijkens de zojuist gegeven citaten hangt 'zin in vrijwilligerswerk' daarin sterk samen met een heilig gebod, met een dure plicht. En dat heilige gebod, die dure plicht gelden ook als mensen niet of maar moeizaam geneigd zijn ernaar te leven - juist dan wordt met nadruk gezegd: "Het móet". Wat betreft de vraag naar 'zin in vrijwilligerswerk' luidt vanuit levensbeschouwelijk en religieus standpunt gezien het antwoord dus in ieder geval: "Vrijwilligerswerk móet!".

Functie

Actioma, het instituut waaraan ik verbonden ben, heeft tot doel door middel van activering, innovatie en onderzoek te bevorderen dat katholieken in Nederland zich inzetten voor het welzijn van (groepen) medemensen in de maatschappij. De wortels ervan gaan terug tot in de 19^e eeuw, toen de katholieken in Nederland zich zelfstandig gingen organiseren en emanciperen. Allerlei groepen van kloosterlingen en leken zetten zich vrijwillig in voor hun medemensen in nood. In het begin van de jaren '50 van de vorige eeuw kreeg dit proces o.a. zijn beslag in de oprichting van het Landelijk Sociaal Charitatief Centrum - de voorloper van Actioma - waaruit vervolgens allereerste organisaties op het vlak van zorg en welzijn in katholieke kring zijn voortgekomen. Iets dergelijks deed zich in protestantse en humanistische kringen voor, en ook in socialistische kring. Wij duiden deze ontwikkeling aan met het woord 'verzuiling'. Daaraan kwam - onder leiding overigens van de katholieke minister Klompé, met brede steun uit eigen kring en in de samenleving - in beginsel een einde, toen in de jaren '60 de Algemene Bijstandswet van kracht werd. Van toen af aan beschouwde de overheid het als haar wettelijke plicht zélf zorg te dragen voor het welzijn van al haar burgers. Gaandeweg verloren specifiek levensbeschouwelijke en religieuze (bv. katholieke) instellingen voor zorg en welzijn hun maatschappelijke relevantie en functie; ze professionaliseerden en gingen op in grotere 'algemene' gehelen. Deze ontwikkeling maakte deel uit van een algemener veranderingsproces in de samenleving dat we aanduiden met het woord 'secularisatie'. Ten gevolge daarvan vormen levensbeschouwelijke en godsdienstige stromingen nog maar een onderdeel van een maatschappij die zichzelf als 'seculier' verstaat. Daarin gelden die dure plicht en het heilige gebod dat deze stromingen zo hoog in het vaandel voeren niet zomaar, en zeker niet voor alle burgers.

Een tijd lang is door sommigen (vooral in socialistische hoek) beweerd, dat de behartiging van zorg en welzijn via (levensbeschouwelijk) vrijwilligerswerk een overblijfsel van een achterhaalde maatschappijvorm zou zijn, dat in de moderne samenleving de staat (de overheid) hun functie zou moeten overnemen. Maar meer en meer wordt bv. in het debat over de 'civil society' onderkend, dat vrijwilligerswerk van groot *maatschappelijk nut* is. Het is *nuttig* en in deze zin *zinnig* voor de samenleving als zodanig en voor groepen mensen in nood die door de samenleving als politiek geheel niet (adequaat) geholpen kunnen worden. Daarom zegt de overheid, dat vrijwilligerswerk wel degelijk een wezenlijke *functie* heeft: zij kan / mag immers niet zelf alles doen. Als 'seculiere' overheid zal zij niet zeggen, dat vrijwilligerswerk 'zinvol' is in religieus of moreel opzicht; dat waardenoordeel laat zij aan de burgers zelf over. Maar zij zal wel zeggen, dat vrijwilligerswerk nuttig is voor de samenleving en daarom uiterst belangrijk, functioneel en zelfs noodzakelijk: het draagt immers bij aan het oplossen van sociale problemen in het groot en in het klein. En naar de mate waarin vrijwilligerswerk die bijdrage levert, naar de mate waarin het *effectief* is (bv. door arbeidslozen via vrijwilligerswerk weer te integreren in de samenleving), naar die mate is het 'zinnig'. Van dit collectieve standpunt uit gezien is de zin van vrijwilligerswerk dus dat het 'functioneel' is; en hoe effectiever hoe zinniger. Daarom ontwikkelt de overheid sedert enige tijd welbewust 'vrijwilligerswerkbeleid': onder door haar geformuleerde voorwaarden (professioneel, projectmatig en resultaatgericht werken, passend binnen en ten dienste van haar beleid, met gedegen regelmatige effect-rapportages) stelt ze er subsidiegelden voor beschikbaar.

De laatste jaren zie je overigens dat in onze 'seculiere' samenleving zelf het denken en spreken over maatschappelijke verantwoordelijkheid, over bijdragen aan het algemeen goed in termen 'plicht' weer opkomt. Getuigen hiervan zijn bv. de ideeën over 'maatschappelijk verantwoord ondernemen' en de initiatieven bij meerdere bedrijven om 'werknemers-vrijwilligerswerk' te stimuleren. Het grote belang dat in onze maatschappij in toenemende mate aan (onverplichte?) inzet voor anderen wordt gehecht blijkt ook uit soms wilde gedachten over zoiets als 'sociale dienstplicht' voor jongeren - waarbij echter niet goed duidelijk is of het nu om vrijwilligerswerk of om geboden inzet gaat....

Hoe dan ook, hoe 'functioneel' er ook gedacht en gesproken wordt, juist wanneer erkend wordt: "Het is moeilijk vrijwilligers te krijgen, want 'het levert niets op': je krijgt geen geld, geen beloning" wordt daartegenin volgehouden: "Mensen moeten iets over hebben voor anderen. Wij zetten ons in en dat verwachten wij van iederéén".

Persoonlijk zin hebben in vrijwilligerswerk: leuk en goed

Tot zover hebben we het gehad over twee betekenissen van het woord 'zin' in de titel van dit artikel vanuit voor-gegeven collectieve gehelen gezien: levensbeschouwelijke en godsdienstige stromingen enerzijds, sa menleving / politiek / overheid anderzijds. Als we nu naar vrijwilligers zelf kijken, komt hun eigen motivatie in het vizier. Onze vraag luidt: Waarom zetten mensen zich eigenlijk onverplicht, onbetaald, belangeloos in voor anderen / de samenleving? Op deze vraag is een veelvoud van antwoorden mogelijk. Ik vat ze samen in twee clusters die ik aanduid met de woorden *leuk* en *goed*.

Leuk

Er wordt vaak gezegd: ik verricht vrijwilligerswerk omdat het mijn religieuze plicht is; anderen zullen zeggen: omdat ik zo bijdraag aan de oplossing van concrete problemen, of: omdat het gewoon een normale burgerplicht is. Maar minstens even vaak wordt gezegd - en hiermee sluit ik aan bij wat ik eerder naar voren haalde -: "Ik vind het leuk, het trekt mij aan, bv. omdat ik er andere contacten mee opdoe, omdat ik er nieuwe vaardigheden mee leer, omdat ik het kan opvoeren op mijn c.v., omdat ik ook wel eens wat anders wil doen in mijn vrije tijd....". *Leuk, aantrekkelijk, nuttig en bevredigend voor mijzelf* zijn belangrijke woorden als je hedendaagse vrijwilligers vraagt naar het waarom van hun inzet. Enkele citaten uit interviews: "Het is leuk om voor de samenleving iets te doen, om je talenten in te zetten", en zeker "als je wat bereikt in je werk geeft dat voldoening". "Ik heb mij aangemeld voor het maatjesproject voor tienermoeders, ik doe dit werk gewoon omdat ik het leuk vind". In vrijwel alle recente onderzoek naar vrijwilligerswerk wordt signaleerd, dat mét de samenleving ook de vrijwilliger verandert. Die wordt gekenschetst als een 'kort-verband-', een 'flex- en zap'-vrijwilliger. Minder of in het geheel niet meer levensbeschouwelijk/religieus of ideologisch gebonden - zoals oudere vrijwilligers gewoonlijk waren of nog zijn - laten de 'nieuwe' vrijwilligers zich niet meer zo makkelijk voor een 'club' winnen, maar is best bereid zich voor een bepaalde 'klus' in te zetten. Ze zijn best te vinden voor een welomschreven project, beperkt in tijd en omvang, passend bij hun mogelijkheden en capaciteiten, beantwoordend aan de eigen behoeften en wensen, met de mogelijkheid tot flexibele organisatie en wisseling. Karakteristiek is in dit verband de reactie van een druk bezette jonge man uit het bedrijfsleven toen hij gevraagd werd voor een activiteit in het Vluchtelingenwerk: "Ja, dat wil ik wel doen, maar ik moet wel rekening houden met mijn agenda; het moet wel leuk blijven; hebben die vluchtelingen op zaterdagmiddag tijd?". In dit verband zijn ook enkele opmerkingen van Atie Beck, sedert 15 jaar vrijwilligster in het Haagse Aandachtscentrum, illustratief: "Er is wel een tekort aan gastvrouwen en gastheren, ook een tekort aan bereidheid om bestuurlijke taken erbij te doen. Want het soort vrijwilliger verandert. Ze willen wel het werk doen, luisteren, koffie geven, maar het verantwoordelijkheidsgevoel is minder, misschien zijn ze wel wat te jong". (....) "Ja, het (een ander vrijwilligersbeleid, H.M.) zal wel nodig zijn, want vrouwen hebben tegenwoordig allemaal een baan en er zijn minder krachten beschikbaar voor het vrijwilligerswerk".

Gezien deze ontwikkelingen, de vergrijzing van het klassieke vrijwilligerskader en de opkomst van de 'nieuwe' vrijwilliger, pleitte onlangs de directeur van de Vrijwilligerscentrale in Delft dan ook voor een nieuwe aanpak van het werk om een nieuw publiek te kunnen trekken: stem je organisatie en activiteiten af op de wensen van de jongeren die voor hun inzet iets terug willen krijgen. In de recente publicatie van het verband van Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk (NOV) en de stichting Vrijwilligers Management (sVM) *Onvoltooide toekomst; trendrapport vrijwilligerswerk 2002* wordt kort en goed gesteld: "Het moet flexibeler, leuker en effectiever" (p. 15).

Natuurlijk moet het vrijwilligerswerk voor de vrijwilliger zelf ook aantrekkelijk, bevredigend, zinnig, voor de ander én voor de persoonlijke ontwikkeling 'nuttig' zijn, want anders dreig je op den duur je motivatie te verliezen. Maar in het hedendaagse pleidooi voor 'leuk' werk lijkt het oppervlakkige nastreven van eigenbaat soms wel tot opperste wijsheid verheven te worden. Bedrijven als JoHo Company en Robin Good wisten al in 2002 vrijwilligers zover te krijgen dat ze betalen voor een beperkte periode leuk vrijwilligerswerk. JoHo biedt vrijwilligersreizen aan voor gemiddeld 500 euro per week om deel te kunnen nemen aan bv. het tellen van neushoorns, observeren van dolfijnen... Robin Good organiseert vanaf 150 euro pp bedrijfsuitjes waarbij werknemers gezamenlijk aan een goed doel werken: een speeltuin opknappen, muziekinstrumenten maken voor de stichting War Child.... "Als je het maar *leuk* weet te maken, dat is het sleutelwoord", aldus Mark Schalenkamp, oprichter van Robin Good. Maar als de betekenis van 'leuk' in het vrijwilligerswerk al zó groot wordt dat nu b.v. het Rode Kruis jongeren probeert te werven door ze aan te spreken op hun geldingsdrang en ze 'fun' te beloven, wat denken ze dan eigenlijk dat

de jongeren voor mensen zijn? En hoe denken ze dat zoiets (geldingsdrang en 'fun') er aan het bed van een zieke medemens uitziet?

Maar goed, hoe dit ook zij: vanuit het sleutelwoord 'leuk' gezien heeft of krijgt dus diegene 'zin' in vrijwilligerswerk voor wie dat werk iets 'oplevert', geen geld weliswaar, maar het draagt wel bij aan plezier in het leven, het heeft nut voor je ontwikkeling of carrière, heeft geeft emotionele bevrediging. Je kunt er het nuttige met het aangename in verenigen.

Goed

Ondanks de grote nadruk die in veel huidig denken over heden en toekomst van vrijwilligerswerk gelegd wordt op "flexibel, leuk, effectief" is er nog een tweede betekenis van 'zin hebben' in vrijwilligerswerk te onderscheiden. Ik ontwaar die betekenis – en dus reëel mogelijke motivatie voor vrijwilligerswerk - als ik uitspraken lees als: "Trouw is een belangrijke factor, trouw naar de collega's toe en naar de bezoekers" (Atie Beck); "De motivatie zit insociale betrokkenheid, in het compleet maken van je geloof" (Rashid Kamouni); "Hun motivatie is zorg voor een ander die voor een kind moet zorgen" (Heleen Joziassse); "Je raakt gemotiveerd omdat je als ervaringsdeskundige bekend bent met de nare gevolgen van suikerziekte" (R. Dihal); "Mijn motivatie is steun bieden aan de doelgroepen die aan de rand staan van de samenleving, groepen die voor de maatschappij niet of nauwelijks bestaan" (Khalil Wedad); "Fadoua heeft een bepaald ideaalbeeld waar ze een gedeelte van wil realiseren; ze voelt zich gelukkig als anderen gelukkig zijn" (Faouda Essabiri).

Over deze dimensie van 'zin hebben in vrijwilligerswerk' wordt in publicaties over heden en toekomst van het vrijwilligerswerk nauwelijks systematisch nagedacht. In het reeds vermelde trendrapport van NOV-sVM staan tussen alle regels door wel ineens woorden als *zin-beleving*, *zinvol werk*, e.d. te lezen. Wat daarmee bedoeld is wordt niet uitvoerig geëxpliciteerd, laat staan dat het uitdrukkelijk worden meegenomen in managementmodellen voor de 'modernisering' van het vrijwilligerswerk. Maar toch, het weinige dat erover gezegd wordt is veelzeggend genoeg. Zo stelt Theo van Loon (NOV-directeur) naar aanleiding van een project waarin ambtenaren twee keer per maand kinderen gingen voorlezen: "Zulke projecten worden mogelijk omdat werkgevers weer belangstelling gaan krijgen voor de privé-sfeer van de werknemer. Niet uit platte nieuwsgierigheid, maar omdat we in de gaten krijgen dat de scheidslijn tussen werktijd en privé-tijd vervaagt. Een mens is geen botte productiemachine van negen tot vijf en de rest van de tijd pas zichzelf. En ambtenaren zijn ook vaders en moeders met kinderen die op school zitten en het leuk vinden als iemand ze voorleest. Werkgevers die daar aandacht voor hebben, en hun medewerkers er ook iets in willen bieden, creëren een win-winsituatie. Ik noem het graag een *zin-zinsituatie*" (p. 117). Juist vanuit het 'zin'-perspectief wijst de socioloog Herman Vuijsje "het belonen van *het meest gewone*" (zoals in 'werknemersvrijwilligerswerk' of door studenten studiepunten toe te kennen voor het verrichten van vrijwilligerswerk) resoluut af. Hij noemt het een 'fatale illustratie van het verkeerd verstaan van de tekenen van deze tijd'. "Als we meer vrijwilligers willen, dan moeten we het zoeken in de motivatie. De mensen zijn er rijp voor, ze krijgen hun buik vol van al dat marktdenken. Ik zie de signalen om me heen dat er behoefte is iets *goeds* te kunnen doen zonder dat het beloond moet worden" (p. 90-91). Iets dergelijks ziet ook Wijnand Duyvendak (Tweede-Kamerlid voor Groenlinks, voormalig mededirecteur van Milieudefensie) glore: "In de jaren zeventig zagen we een grote politieke betrokkenheid die opkwam voor de Derde Wereld. Nu zie ik wéér die betrokkenheid, maar niet in een politiek frame. Het is meer gevoelsmatig, noem het sentiment. Iedereen ziet in het Journaal waar en hoe het misgaat in de wereld en dat maakt *compassie* los" (p. 73). En elders wordt erop gewezen, dat organisaties voor vrijwilligerswerk niet alleen het oog moeten richten op "de jongeren – razend bekwaam in het oppikken van trends en omgaan met nieuwe technologie", of op "de yups – snel, druk-druk-druk, doelgericht, hoge kwaliteit eisend", maar ook terdege rekening moeten houden met de (sub)cultuur "van de 'jongere oudere', actief en gericht op gezond leven en *zingeving*" (p. 111).

In al deze woorden en aanduidingen gaat het mijns inziens om het zoeken naar of ervaren van *verbondenheid*, een verbondenheid die voor de vrijwilligers zelf uiterst zinvol is omdat ze voor henzelf een daadwerkelijke oriëntatie op het *goede leven* in de betekenis van *goed samen mens zijn* biedt. Het is zoiets als een leerschool van *oprecht liefhebben*, een al doende inoefenen van *levenskunst* (dat is iets anders dan wat de 'levensgenieter' doet). De dimensie van 'zin in vrijwilligerswerk' die hiermee ter sprake komt is niet zomaar te vatten onder de categorieën 'plicht', 'functie', 'leuk'. Ik gebruik er het sleutelwoord *goed* voor. Vrijwilligerswerk verrichten is goed, niet alleen omdat ik aan een ander goed doet maar omdat het tegelijk mijzelf goed doet. Onder het opzicht van 'goed voor de ander' moet deze inzet wel degelijk adequaat zijn: passend bij de behoeften en verlangens van die ander, en in deze zin 'nuttig', 'functioneel', 'effectief'; anders raakt die ander van de regen in de drup. Onder het opzicht van 'goed voor mijzelf' moet deze inzet inderdaad voor mijzelf bevredigend zijn, verrijkend, en in deze zin 'aan-trekkelijk', 'leuk'; anders raak ik zelf uitgeput of ga ik er wellicht onderdoor, loop ik het risico mijzelf te verliezen. Maar blijkens boven gegeven citaten kunnen mensen ook 'zin hebben in vrijwilligerswerk' omdat het 'goed' doet. Sterker nog: jezelf belangeloos inzetten voor de ander is in zich goed; dáárom geldt: "Vrijwilligerswerk moet, vrijwilligerswerk doet (je) goed!".

Deugd

De twee dimensies van 'zin in vrijwilligerswerk' die ik hierboven aanduidde met de sleutelwoorden *functie* en *leuk* kunnen op een hoger abstractieniveau met elkaar in verband worden gebracht onder het kopje *nuttig*. In het ene

geval (*functie*) staat het streven naar zo groot mogelijk maatschappelijk nut centraal, in het andere geval (*leuk*) overheersen overwegingen van individueel nut.

De twee dimensies van 'zin in vrijwilligerswerk' die ik onderscheidde aan de hand van de sleutelwoorden *plicht* en *goed* kunnen met elkaar verbonden worden in de categorie *sociaal*. In het ene geval (*plicht*) wordt de dwingende algemene eis van intermenselijke solidariteit hoog gehouden. In het andere geval (*goed*) wordt primair aandacht gegeven aan het verlangen en vermogen van de menselijke persoon om haar bestemming als sociaal wezen te realiseren.

Over de verhouding tussen de zin-dimensies die ik onder de categorieën *nuttig* enerzijds en *sociaal* anderzijds bijeen voegde wordt in veel hedendaagse beschouwingen over vrijwilligerswerk gesproken in termen van *belang* versus *belangeloos*, of – radicaler nog – in termen van *egoïsme* versus *altruïsme*. Zo ontstaat mijns inziens een verwarrend en vruchteloos debat, zeker wanneer ervan uitgegaan wordt – zoals in moderne 'rationele keuze'-theorieën – dat mensen eigenlijk altijd uit enige vorm van eigenbelang handelen. Dan kan het inderdaad gebeuren, dat suggesties voor de 'modernisering' van het vrijwilligerswerk niets zeggen over de 'zin'-dimensie *plicht*, en met de 'zin'-dimensie *goed* nauwelijks raad weten. Deze verlegenheid blijkt ook opmerkingen van vrijwilligers als: "Ik doe dit werk niet voor mijzelf", "Je moet goed doen zonder er zelf iets voor terug te verwachten", "Je plant een boom voor een ander, niet om er zelf de vruchten van te plukken". Terwijl tegelijkertijd gezegd wordt: "Ik word er zelf door verrijkt", "Ik leer er veel van", "Mijn zelfbeeld en mijn beeld van de samenleving is erdoor veranderd"....

Om deze verlegenheid, deze verwarrende en vruchteloze tegenstelling tussen belang en belangeloos, egoïsme en altruïsme te overstijgen heb ik in mijn onderzoeksrapport in plaats van de categorie *goed* het oeroude (christelijke) begrip *deugd* met de daaraan verwante woorden *deugzaam* en *deugdelijk* gebruikt. Ik stel u voor in hetgeen ik hierboven onder het sleutelwoord *Goed* te berde bracht dat woord telkens te vervangen door *deugd*.

Mijn eerste overweging daarbij is, dat in de filosofische en theologische deugdenleer 'goed leven' primair gezien wordt als verwerkelijking van het innerlijk menselijk vermogen het goede te doen en een goed mens te zijn. In deze visie is het menselijk leven zo iets als een 'leerschool' van de deugd, een proces waarin mensen kunnen leren 'goed' (deugzaam en deugdelijk) te handelen. Wie goed leert doen, leert iets goeds voor een ander goed te doen (iets dat in ieder geval 'nuttig' en 'functioneel' voor die ander is), handelt als mens verantwoordelijk (geeft gehoor aan de stem die beveelt: bemin je naaste), ervaart daar zelf genoeg aan (schept 'vreugde in de wet' zoals de joodse traditie dat noemt) en wordt persoonlijk een beter mens. Zoals een vrijwilliger – actief ten behoeve van illegalen en vluchtelingen – zegt: "Ik doe dit vrijwilligerswerk omdat ik het als mijn plicht beschouw, maar ook omdat ik mijn medemensen met mijn eigen ervaring en kennis echt kan helpen, ik vind het trouwens ook leuk, en word er zelf beter van". Mensen zoeken en ervaren vrijwilligerswerk klaarblijkelijk als praktische weg om deugzaam en deugdelijk te leren leven, een leven te leiden dat anderen én henzelf echt 'deugd doet'. Lang niet iedereen ziet en ervaart dat zo, maar in ieder geval kunnen mensen dat blijkbaar doen en doen een aantal mensen dat in feite. Om deze dimensie van 'zin in vrijwilligerswerk' op haar waarde te kunnen schatten is het in de deugdenleer belangrijke onderscheid tussen doel en effect van het goede handelen van groot belang. Doel ervan is: een goede, deugdelijke bijdrage leveren aan het welzijn van de medemens / de samenleving. Effect ervan is: dat zowel de ander als ikzelf er 'baat' bij heeft. Wie de eigenbaat voorop stelt verwisselt doel en effect; zo iemand handelt niet deugdelijk, leeft in 'ondeugd'.

Ik heb een tweede overweging ter onderbouwing van mijn pleidooi het gebruik van het woord *deugd* niet te schuwen. In levensbeschouwelijke en godsdienstige stromingen – in ieder geval in de christelijke kerken, voorzover ik zie ook in de Islam – wordt van oudsher grote nadruk gelegd op de 'zin' van belangeloze inzet voor anderen (vrijwilligerswerk) in termen van 'heilige *plicht*'. Veel te weinig vragen zij – met name doel ik nu op de christelijke kerken – zich af hoe ze nieuwe vrijwilligers warm kunnen laten lopen voor hun diaconale werk, te vanzelfsprekend doen zij nog een beroep op hun traditionele achterban: de actieve kerkleden. Gezien het proces van ontkerkelijking en vergrijzing raakt dit reservoir van vrijwilligers echter snel uitgeput. Daarom kunnen zij ongetwijfeld hun voordeel doen met de ideeën over innovaties in het vrijwilligerswerk die buiten de eigen 'parochie' door o.a. NOV en SVM ontwikkeld zijn; het kan inderdaad allemaal 'flexibeler, leuker en effectiever'. Minstens even belangrijk is het evenwel, dat binnen de levensbeschouwelijke en religieuze stromingen zorgvuldig aandacht besteed wordt aan die dimensie van 'zin in vrijwilligerswerk' die ik onder woorden heb trachten te brengen met behulp van het begrip *deugd*. Terwijl ze in hun tradities over een schat aan levenswijsheid beschikken, houden ze op dit punt hun licht teveel onder de korenmaat. Dat ze hierin tekort schieten blijkt mijns inziens ook in interviews met vrijwilligers waarin ik zie hoe mager eigenlijk de opbrengst aan antwoorden is op de vraag naar interne 'bezinning' ten behoeve van vrijwilligers zelf. In een enkel interview wordt er iets over gezegd: "Tussen de morgen- en de middagdienst is er een moment van bezinning, waaraan enkele van de aanwezige medewerkers deelnemen en waarbij ook de bezoekers welkom zijn" (Atie Beck); "Ook participeer ik in de wekelijkse tempeldiensten op zondag.... Behalve de wekelijkse tempeldiensten op de zondag zijn er nog geen specifieke bezinningsactiviteiten...." (R. Dihal). Dit is opvallend omdat toch herhaaldelijk blijkt dat het 'geloof' van de vrijwilliger, ook in de vorm van een diepe persoonlijke 'humane' levensovertuiging, van grote betekenis is: "De motivatie zit ... in het compleet maken van het geloof" (Rashid Kamouni); "Faouda heeft een bepaald ideaalbeeld waar ze een gedeelte van wil realiseren".

Ik denk, dat het voor de toekomst van vrijwilligerswerk in en vanuit levensbeschouwelijke en religieuze stromingen van het grootste belang is aan te sluiten bij de groeiende behoefte van mensen aan spiritualiteit, levensoriëntatie, zin-beleving, goed - 'deugzaam en deugdelijk' -samen-leven. Mijn suggestie is dan ook, dat levensbe-

schouwelijke en religieuze groeperingen tijd, geld en menskracht vrij moeten maken om hun eigen rijke tradities uit te diepen en toegankelijk te maken voor moderne mensen die méér 'zin in vrijwilligerswerk' zoeken en ervaren dan vanuit het loutere perspectief van maatschappelijk of individueel 'nut' of van religieuze / morele / burgerlijke 'plicht' kan worden waargenomen.

Het onderzoeksrapport *Levensbeschouwelijk vrijwilligerswerk: bezield of zieltogend? Toekomstscenario's voor levensbeschouwelijke verbanden* is à € 7,50 (incl. verzendkosten) te bestellen bij:

Actioma, Instituut voor activering, innovatie en onderzoek

Luijbenstraat 19, 5211 BS 's-Hertogenbosch. tel.: 073 – 6134134, fax: 073 – 6134119, e-mail: info@actioma.nl.